

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת משפטים, תשס"ז
מספר 691מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הרמב"ן כאיש ההלכה והתלמוד וכאיש פרשנות המקרא*

כידוע, פעילותו הספרותית של הרמב"ן הייתה רבה ומגוונת. את חיבוריו אפשר לחלק לכמה תחומים: ספרי הגנה על הראשונים,¹ מונוגרפיות הלכתיות,² ספרי השקפה ואמונה³ וספרי פרשנות לתלמוד⁴ ולמקרא. לדעת חוקרי הרמב"ן, במקומות רבים בפירושו לתורה חוזר הרמב"ן על דברים שכבר כתב בספריו הקודמים. לדעת אונא, רוב הדברים החוזרים לקוחים בעיקר מהשגותיו לספר המצוות של הרמב"ם.⁵ תופעה זו צפויה, שהרי ספר המצוות אינו ספר תלמודי-הלכתי בלבד אלא כולל אף אלמנטים מובהקים של פרשנות מקרא.

בדרך כלל הרמב"ן חוזר על רעיון בכמה מספריו, אך בכמה מקומות בפירושו לתורה הרמב"ן בוחר לפרש בדרך אחרת, שלעתים סותרת את מה שכתב בספר השגותיו. ככל הנראה, המניע הוא הבדל בין פירוש תלמודי-דרשני ובין פירוש מקראי-פשטני. אחת הדוגמאות היא פירושו לפסוק: "וּבְכָל אֲשֶׁר אֶמְרָתִי אֶלְיֶכֶם תִּשְׁמְרוּ" (שם' כג:יג). את הפסוק הזה דורשת המכילתא (כספא כ) בארבעה אופנים:

'ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו'. למה נאמר? לפי שהוא אומר, ושמת את השלחן וגו', אם שינה עובר בלא תעשה, לכך נאמר ובכל אשר אמרתי אליכם וגו'; רבי מאיר אומר לעשות דברי תורה עליך חובה; ר' אליעזר אומר לעשות מצות עשה מצות לא תעשה; ר"א בן יעקב אומר אין לי אלא מה שפרט הכתוב, שאר דקדוקי פרשה מניין, תלמוד לומר 'ובכל אשר אמרתי אליכם'.

במכילתא מובאות ארבע שיטות תנאים בדרשת הפסוק: לדעת תנא קמא, מכאן נלמד איסור תורה לשנות את סדר הנחת הכלים במקדש; לדעת רבי מאיר, הפסוק בא ללמד על כל דיני התורה ולהפכם לחובה; לדעת ר' אליעזר, הפסוק בא לדרוש שכל מצוות עשה נוספת עליה

* על זה ראו בהרחבה בעבודת ה"מוסמך" של כותב המאמר: דרכו של הרמב"ן בפרשנות ההלכתית, ע"פ פירושו לפרשת משפטים, רמת-גן תשס"ו (בהנחייתו של ד"ר יוסף עופר).

¹ כגון: ספר מלחמות ה' – להגנת הרי"ף מפני השגות הרז"ה (רבי זכריה הלוי); ספר הזכות – להגנת הרי"ף מפני השגות הראב"ד; השגות על ספר המצוות – להגנת בה"ג (בעל הלכות גדולות) מפני השגות הרמב"ם.

² תשלום הלכות לנדריים בכורות וחלה – כהשלמה לעבודת הרי"ף; הלכות נדה; תורת האדם – העוסק בדיני חולה, גוסס וענייני אבלות.

³ כגון ספר הגאולה, ספר הויכוח, תרי"ג מצוות, ארבע דרשות ועוד.

⁴ חידושיו לש"ס, וספר דינא דגרמי.

⁵ י' אונא, "הרמב"ן בתור מפרש המקרא", סיני ט-יב, ירושלים תש"ג, עמ' ריח.

מצוות לא תעשה (כפירוש רש"י על הפסוק), ולדעת רבי אליעזר בן יעקב, הכתוב מזהיר על דקדוקי פרשה, כלומר לא רק על מה שכתוב במפורש, אלא גם על דברים המשתמעם מהכתוב. מהרמב"ם בספר המצוות (כלל רביעי) משמע שנקט כדעת רבי אליעזר בן יעקב,⁶ ועל כן כתב שאין ללמוד מפסוק זה לא תעשה מן התורה, משום "שאינן ראוי למנות הציוויים הכוללים התורה כולה". אבל מדברי רמב"ן **בשכחת הלאווין** (מצווה שלישית) נראה שפירש כתנא קמא, ועל כן מנה ציווי זה עם מצוות לא תעשה:

המצוה השלישית שנמנענו שלא לשנות סדר הנחת הכלים במקדש כשולחן והמנורה והמזבחות והוא אמרו ית' (משפ' כג) 'ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו'. **ובא הפירוש המקובל** שהיא אזהרה למה שצוה בענין סדור המקדש.

אמרו במכילתא 'ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו' למה נאמר לפי שהוא אומר ושמת את השלחן. אם שינה עובר בלא תעשה לכך נאמר 'ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו'. ר' מאיר אומר... ובגמרא שבת (יח ע"א) דורשין אותו... ובית הלל לית להו. **והלכה היא כתנא קמא דמכילתא.**

מדבריו עולה שאזהרת התורה "תִּשְׁמְרוּ" מלמדת על מצוות לא תעשה מהתורה, האוסרת לשנות את סדר הנחת הכלים במקדש. מסקנה זו למד הרמב"ן מהמכילתא המביאה כמה אפשרויות, אלא שהוא הכריע שהלכה כתנא קמא דמכילתא ולא כאחת הדרשות המובאות בגמרא, ובניגוד להכרעת הרמב"ם. ואולם בפירושו לתורה התעלם הרמב"ן לחלוטין מדרשת ת"ק במכילתא ובחר בדרך הפשט בלבד:

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו – **פירוש רש"י** לעשות כל מצות עשה באזהרה, שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו. ולפי דבריו יצטרך הרב לומר שיהיה לאו שבכללות, שאם לא כן היו לוקין על כל עשה ועשה שבתורה, אבל בזה הלאו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל, הכל מודים שאין לוקין בו. אבל כבר אמרו השמר דעשה – עשה (עירובין צו ע"א), וא"כ לא הוסיף בכאן אלא עשה. **ובמכילתא** (כאן) נחלקו במקרא זה ודרשוהו בפנים רבים. **ועל דרך הפשט טעמו** בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו, כי הכתוב נקשר בסופו.

ממה שכתב רמב"ן כלפי רש"י – "כבר אמרו השמר דעשה עשה", אין להבין שדעת הרמב"ן לראות בפסוק זה מצוות עשה וכך לראות בזה סתירה לדבריו **בשכחת הלאווין** שמבאר פסוק זה כמצוות לא תעשה. אין כוונתו אלא לדחות את דברי רש"י, הרואה בציווי "תִּשְׁמְרוּ" מצוות עשה, לפי שלשון "תִּשְׁמְרוּ" מתפרשת תמיד לפי המצווה שעליה הזהירה התורה: אם עשה – עשה, ואם לא תעשה – לא תעשה.⁷ ואם כן, "תִּשְׁמְרוּ" האמור כאן מוסב על האיסורים המובאים בהמשך הפסוק – "וְשָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיד", ואם כן, הרי "תִּשְׁמְרוּ" הוא לא תעשה.

מכל מקום, הרמב"ן לא הלך בעקבות דבריו **בשכחת הלאווין** לומר שפסוק זה מלמד על לא תעשה בהנחת כלי המקדש, אלא הסתפק בדחיית פירוש רש"י שפירש כר' אליעזר שבמכילתא⁸ וציין שבמכילתא יש כמה אפשרויות דרישה אך התעלם מכולם, אפילו מדעת ת"ק שהלכה כמותו, כמו שציין **בשכחת הלאווין** (מצווה שלישית), ובחר לבאר בדרך הפשט. שאלות אלו יתעצמו אם נציין את דרכו של הרמב"ן להסביר כל פסוק אליבא דהלכתא, ואילו כאן הוא מתעלם לחלוטין מדברי תנא קמא.

הסיבה לשינוי זה היא שאמנם לדעתו "הלכה היא כתנא קמא דמכילתא", אך אי אפשר לראות בדבריו אפשרות לביאור פשוטו של מקרא, שהרי אי אפשר לומר שהפסוק הנאמר בפרשת משפטים, ועוד בלשון עבר – "אשר אמרתי אליכם", מוסב לציווי הנאמר שיש פרקים לאחר מכן בענייני המשכן. מובן שגם כר' אליעזר אין הרמב"ן יכול לבאר, שהרי זו שיטת רש"י שדחה הרמב"ן, ועל כן הוא מתעלם לחלוטין מדברי המכילתא, שאינם תואמים כלל את פשוטו

⁶ שמשנתו קב ונקי (גיטין סז ע"א)

⁷ וכבר כתבו **התוספות** (ראש השנה ו ע"א, ד"ה תשמור) ש"תשמר" שבפסוק "מוצא שפתיך תשמר" (דב' כג: כד) בא ללמד לא-תעשה משום שמוסב על "לא תאחר לשלמו" (שם: כב) הנאמר לפניו, ואילו "ושמרת" שפסוק "ושמרת את החקה הזאת למועדה" (שם' יג:) מלמד על מצוות עשה משום שמוסב לענייני פסח הנזכרים בפסוקים שלפניו.

⁸ ע"פ הרא"ם על אתר, וכן כתב האראוויטץ (מכילתא דרבי ישמעאל, על אתר, שורה 17).

של המקרא או את המתודה הפרשנית-הלכתית של הרמב"ן, ומבאר את הפסוק לפשוטו של מקרא בלבד.

תופעה זו תואמת את דברי הרמב"ן על פרשת משפטים (שמ' כב:ח): "ובאלה הדינין מקרא מועט והלכות מרובות, אין צורך לבאר מהם בכאן אלא בכדי ישוב המקראות".

הרב יוחנן קאפח
אשדוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע